

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ “СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ

Катедра по Систематическо богословие

Ваня Величкова Карчина

**ХРИСТИЯНСКАТА ЛЮБОВ КЪМ БЛИЖНИЯ В
СЪВРЕМЕННИЯ СЕКУЛАРЕН КОНТЕКСТ: ПРОБЛЕМИ И
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане
на образователната и научна степен “Доктор”
по специалност “Нравствено богословие”
Професионално направление 2.4. „Религия и теология”

Научен ръководител: Доц. д-р Костадин Нушев

София, 2021г.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. УВОД

1. Обща характеристика на дисертационното изследване

1.1. Актуалност на темата и преглед на по-важните изследвания по нея в българската богословско-етическа наука

1.2. Обект и предмет на изследването

1.3. Основен проблем

1.4. Цел и задачи на изследването

1.5. Основна теза на изследването

1.6. Обхват на изследването

1.7. Методология на изследването

II. ИЗЛОЖЕНИЕ

1. ПЪРВА ГЛАВА: Християнската любов към ближния – библейски основания, богословско-етически характер и църковно-социални аспекти

2. ВТОРА ГЛАВА: Християнската любов към ближния и съвременният секуларен контекст – сравнителен богословско-етически анализ

3. ТРЕТА ГЛАВА: Християнската любов към ближния в съвременния секуларен социо-културен контекст – прояви, проблеми и предизвикателства

III. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

IV. ПРИЛОЖЕНИЯ

V. НАУЧНИ ПРИНОСИ

VI. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Дисертационният труд „Християнската любов към ближния в съвременния секуларен контекст: Проблеми и предизвикателства” е в обем от 356 стандартни страници. Съдържа предговор, увод, три глави, заключение, списък на използваната литература и три приложения. Приложен е научен апарат, състоящ се от 543 бележки под линия.

I. УВОД

Бог е любов (1Иоан 4:8) и е създал човека от любов и за любов – за живот, който се изгражда върху боголюбие и човеколюбие. Смислът на човешкия живот е възрастване в любовта – към Бога и към ближните, докато всички достигнем до пълната възраст на Христовото съвършенство (Ефес. 4:13) и се приближим към Бога, Който е извор и vyplъщение на любовта. Любовта е причината за нашето съществуване, но същевременно тя е и последната ни цел, защото Бог иска човекът да стане участник в Неговата любов.

При своето грехопадение, човекът нарушил Божията правда, което го довело до отчуждаване от Божията любов, а отдалечавайки се от Бога и от благодатното си общение с Него, човекът постепенно губи истинското съдържание и значение на любовта. Под влияние на греха, настъпил безпорядък в любовта на човека, и дарената ни нравствена любов се затъмнила и почти изчезнала. В резултат сме постигнали свят, в който се акцентира върху развитието на науката, технологиите, материалните и интелектуални постижения, за сметка на духовното усъвършенстване и нравствено извисяване на човека. Така безкрайно сме се отдалечили от нашата главна цел – богоуподобяване и участие в Божията любов в Царството на Бога.

1. Обща характеристика на дисертационното изследване

Какво се случва днес с най-големия божествен дар – любовта, в българското общество? В хода на изследването ще потърсим отговор на този въпрос, и ще се опитаме да покажем, че отдалечавайки се от Бога, светският човек постепенно започва да моделира любовта към ближния според земните си представи и нужди, да я изпълва с човешките страсти – гордост, властолюбие, алчност, завист, егоизъм, сладострастие и самолюбие. Приспособява я така, че да му е удобна и съвместима със секуларизирания му мироглед и с нуждите на светското общество. Така любовта се променя и губи своето божествено съдържание – от всеотдайна, безкористна, възвишена и саможертвена, става егоистична и суетна, от духовна става плътска, нетрайна, безсилна и користна. Християнската любов към ближния с нейния безкористен и саможертвен характер някъде се изгубва, а на нейно място се настанява една по-съвременна, помодерна и удобна секуларна любов. И понеже е ориентирана към земното и тукашното и е изпълнена със съвременни секуларни „ценности”, в нея няма място за Бога. А щом няма място за Него, тогава няма да има място и за ближния.

Логично промяната на любовта, води до цялостно преобразяване и покваряване на човека и човешкия живот, защото любовта е богоустановено ръководно начало в живота на човека, и когато хората я отхвърлят, потъпчат или подменят, животът им се изкривява и изражда. Точно това се случва днес в българското общество – живеем, робувайки на своите страсти и пороци, изпълнени със суета, фалш и лицемерие. Гордост, самолюбие, безчестие, егоизъм, лъжи, корупция, алчност, отчуждаване, безразличие, омраза, насилие и т.н., това са пороците, страстите и чувствата, които днес управляват българите, и това са движещите сили на съвременното българско общество, заели мястото на любовта. А християнските нравствени ценности и добродетели, като смирение, скромност, жертвоготовност, милосърдие, вяра и любов към Бога и към ближния, се считат за остарели и ненужни, и просто са забравени.

Такава е духовно-нравствената ситуация днес в българското общество – във всички сфери присъства трайно светското и материалното, и то определя и личния, и обществения живот и отношения, но отсъства духовното и божественото, а с тях и чисто човешкото. Като сме забравили Бога, ние сме станали безбожници, а с това и безчовечни, и когато избираме само тленната страна на нашето съществуване, ние пресъхваме духовно и деградираме нравствено, именно затова днес в обществото ни има дефицит на състрадание и любов към ближния.

В съвременното българско общество вместо християнска любов към ближния, се изповядва светски хуманизъм, който разглежда човека в неговата самодостатъчност и го възприема като мярка за всички неща. Светският хуманизъм гледа на човека с оглед само на временния живот и земното благополучие, и е ориентиран предимно към материалното му добруване, без грижа за неговото поправяне, духовно израстване и нравствено усъвършенстване. Това е така, защото светската секуларна етика не приема, че мярката за всичко съществуващо е Бога, и определя системата на ценностите без Него, като поставя в основата на нравствеността човека, който е подвластен на греха, и определя светските морални принципи без съзнание за греховност.

Голям принос за превръщането ни в безбожници има секуларното възпитание, което започва в семейството, а след това продължава и в училището, което е загърбило Бога и изключило религиозното образование, и така нравствените ценности се забравят или се подменят със секуларни. Всички като че ли забравят, че човекът е духовно-нравствено същество и не може да живее, основавайки се само на материалното и пренебрегвайки духовното. И резултатът на едно възпитание, образование и живот без нравствени норми, без Бога, е едно объркано и духовно бедно общество, без стойностна

ценностна система, с криза на личния и обществения морал. Общество, в което се редуват кризите, скандалите и престъпленията. Причината за всички човешки страдания, кризи и неблагополучия, е отделянето на човека от Бога и прекъсване на общението с Него, а от там и загубата на Божията благодат.

Ще приведем две основания, доказващи определящата и екзистенциална роля на любовта в човешкия живот:

1. Човекът е създаден по Божи образ, по образа на Бога, Който е любов (1Иоан 4:8), за живот във взаимна любов, общение, себераздаване, по примера на Божествения вътрешнотроичен живот.

2. Първата и най-голяма заповед към човека от страна на Бога, е заповедта за любовта – към Бога, и към ближния (Мат. 22:37-40), и в нея се съдържат всички останали заповеди.

1.1. Актуалност на темата и преглед на по-важните изследвания по нея в българската богословско-етическа наука

Актуалност на темата

Емпирични данни от 2019г.¹ разкриват, че едва половината от българите обвързват морала с вярата в Бога, което означава, че само половината от българското общество приемат Бога в живота си, и са обърнати към християнските нравствени ценности, морал и добродетели. Другата половина от българите са обърнали гръб на Бога и на християнската нравственост, и разчитат само на човешките си сили за преодоляване на греха, като живеят според принципите на светския хуманистичен морал и ценности.

Същото изследване показва още два показателни факта: хората с високи доходи, които са постигнали материално благополучие, е много по-малко вероятно да обвържат вярата с морала. Също както и тези с високо ниво на светско образование, които въпреки своята високообразованост, са религиозно необразовани и непросветени, каквато всъщност е по-голямата част от обществото ни.

Преглед на по-важните изследвания по темата в българската богословско-етическа наука до момента

Проблематиката е научно разработена от проф. Ганчо Пашев в „Нравственото учение на Иисуса Христа” 1932г., и в „Социалният въпрос под светлината на

¹ Pew Research Center, The Global God divide. Необходима ли е вярата в Бог за добрите ценности? Доклад за изследването от 20 юли 2020г. Електронен ресурс В: <https://www.pewresearch.org/global/2020/07/20/the-global-god-divide/> (последно посетено на 10.11.2021).

нравственото учение на Исуса Христа” 1928г. Относно служението на ближния, като израз на милосърдната християнска любов към ближния, ще посочим изследването му „Служението на ближния като основен принцип на християнския живот” 1956г.

Темата за християнската любов към ближния (която е център на изследването), е обширно разработена от проф. д-р Иван Панчовски в многобройните му трудове:

В „Християнска любов към ближните” 1977г., проф. И. Панчовски дава общо понятие за християнската любов към ближните, като я основава преди всичко върху факта за братството на всички хора поради общия им небесен Отец и заради богоподобната ни природа. И посочва, че християнската любов към ближните е не само изискване на съвестта ни и на нравствената и социална човешка потребност, но е изискване и на Бога и Божия заповед, за чието изпълнение всеки ще отговаря пред Бога и то ще определи вечната му участ. Авторът разкрива мотивите за християнската любов към ближните, нейните свойства, сила, прояви и нарушения, и показва етичното и социалното ѝ значение. В „Принципът на християнската любов” 1969г., проф. И. Панчовски обяснява покваряването на естествената нравствена любов, която под влиянието на греха се откъснала от своята първооснова – Бога, и се пренасочила от Него към света, като така настъпило извращаване и в морала, и в религиозността. Представя ни благодатната християнска любов към ближните, която се открива на света като нова нравствена ценност, чрез възплъщението на Единородния Божи Син, чрез Неговото евангелско учение и божествен живот на земята.

В „Проблемата „Ерос и Агапи” в православно-етическо осветление” 1969г., проф. И. Панчовски разглежда понятията „ерос” – човешката, естествена любов и „агапи” – божествената, благодатна любов и техните взаимоотношения, и посочва, че в християнската религия те се срещат и взаимно проникват, като подчертава, че Божията благодатна любов се получава от вярващите само в Църквата Христова.

Не можем да не споменем и „Християнска любов към Бога” 1971г., защото по думите на проф. И. Панчовски, без любов към Бога, не би бил възможен никакъв друг вид християнска любов. Студиите му в Духовна култура: „Божията любов”, „Двойната заповед за любовта”, „Християнската любов и съвременният свят”, „Как да станем добри”, „Модерният човек и Евангелието”. Неговият труд в ГДА 1961-1962г. „Справедливост, вяра, любов”, в който авторът подчертава, че любовта винаги е лична проява и никога предметна даденост, и в това е същностната разлика между любов и справедливост. Също и изследването „Обезценява ли християнството тукашния свят и живот” ГДА, 1954-1955г., където проф. Панчовски подчертава, че християнството няма

отрицателно, а има напълно положително отношение към земното, временното и човешкото, не го отрича и обезценява, а го утвърждава и не отрича света въобще, а само злото, греха и духовния мрак в него.

Въпросът за етиката е разработен от проф. Иван Панчовски в „Антиномичност” между религия и етика”, където разглежда обособяването на етиката от религията; в „Етическа автономия и религиозна теонимия” 1951г., и в съвместния му труд заедно с проф. Димитър Киров „Християнска етика”, Т I Философия на морала (част I) 1996г.

Темата за секуларизацията и секуларизма се разглежда от проф. д-р Димитър Киров в „Богословие на обществения живот” 2002г., като там авторът изтъква, че секуларизация означава упадък или залез на религията, при който Църквата, догматите на вярата и християнските ценности влияят по-слабо върху обществото. Според секуларизиращите се светът е независим от Бога и всичко, което се извършва в него, произтича от човека и за човека. Във „Въведение в християнската антропология” 1996г. проф. Д. Киров изследва отношението на човека към Бога, и пише за Божия образ у човека и за човешката личност, която се развива, когато човек се усъвършенства духовно и нравствено, стреми се към Бога и към постигането на богоподобие. В „Идентичност и духовност” 2013г., авторът изследва темата за идентичността и духовността на човека, които се определят от любовта, като казва, че човекът се развива, живее, усъвършенства и осъществява, когато обича, а когато ненавижда, се умъртвява духовно.

Доц. д-р Костадин Нушев разглежда темата за любовта и основните християнски добродетели в своето изследване „Християнските добродетели вяра, надежда и любов в учението на свети Йоан Златоуст” 2012г. Там авторът подчертава, че любовта е извор на всички добродетели, че християните могат да се преобразяват духовно и придобиват духовни добродетели чрез вярата, надеждата и любовта. които извеждат човека от властта на тукашния живот и го въвеждат в благодатния живот. Доц. К. Нушев пише и по темата за: „Духовната криза на ценностите и религиозно-нравственото възпитание на подрастващите” в Православна младеж 2013г. Съвместно с проф. Димитър Киров представят „Социалната мисия на Българската Православна Църква” 2007г., като там разглеждат социалната дейност на Църквата от древността до днес. Социалната дейност на Църквата, доц. К. Нушев разработва и в: „Основни принципи на социално-милосърдната дейност съгласно учението на Православната Църква”; „Кратко представяне на социалната дейност на Българската Православна Църква”; „Трудности и проблеми при осъществяване на социално-милосърдната дейност на Българската

Православна Църква” и „Стратегически насоки за развитието на църковната социално-милосърдна дейност на БПЦ” в „Социално-милосърдна дейност на Църквата” Стратегически насоки 2014г., изследователски проект, който е под съставителство и научна редакция на доц. д-р Андриан Александров.

Доц. К. Нушев заедно с доц. д-р Дилян Николчев очертават „Ролята на Църквата за стабилизиране и развитие на гражданското общество в посттоталитарната ситуация” 2002г. Също така трябва да посочим богословско-етическото изследване на доц. К. Нушев „Християнското учение за справедливостта” 2008г., в чийто център стои вътрешната връзка на справедливостта с християнската любов. Както посочва авторът, в християнската етика на любовта, принципите на справедливостта са неразривно свързани с пълнотата на християнската любов, и двете заедно въздействат и променят както индивидуалната нравственост, така и социалната етика на обществения живот.

Темата за секуларизираната религиозност, която е обхванала голяма част от българите днес, които се обявяват за религиозни, но без Бога и далеч от Него, и имат секуларна вяра и секуларна любов, изследва доц. д-р Клара Тонева в нейния труд „Секуларизираната религиозност” 2018г. В него доц. Тонева посочва, че секуларното общество е безлично общество, в което хората се приемат като някакви бройки, което е в разрез с християнското разбиране за личността, като част от общността на любовта. Темата за любовта доц. К. Тонева разработва и в „Ако любов нямам...” 2006г., и в „Църквата – общност на любовта” 2008г.

Темата за християнското семейство изследват: проф. Иван Панчовски в „Християнското семейство – жизнена и съзидателна общност” и „Ценностна и морална структура на християнското семейство”. Доц. д-р Дилян Николчев в „Брак, развод и последващ брак в Православната Църква” 2007г. Проф. Емил Трайчев в „Християнският брак и семейство” 2005г. Доц. д-р Любомир Тенекеджиев в „Тайнството брак”. Доц. д-р дяк. Иван Иванов във „Венчават се Божиите раби...” 2009г.

Въпросът за религиозното образование разглежда проф. Божидар Андонов в „Мюнхенския катехизически метод и влиянието му в обучението по религия в България” 2004г., и в „Религиозна педагогика” 2003г. съвместно с Енгелберт Грос и Клаус Кьонинг.

Темата за тоталитарното комунистическото управление на България, която се засяга в изследването, изследва проф. Иван Денев в „Българската Православна Църква под комунистическа власт (1944-1989)” 2012г.; Момчил Методиев в „Между вярата и компромиса” Българската Православна Църква и комунистическата държава (1944-

1989)“ 2010г.; Венцислав Каравълчев в неговата докторска дисертация „Репресивната политика на комунистическата власт срещу Православната Църква в България (1944-1964)“ 2016г.; доц. Костадин Нушев в студията „Българската Православна Църква и наследството на комунизма“ в Православие.Бг.

Освен тези автори трябва да споменем и митр. Борис Неврокопски с „Кризата в нашето училище“, написана 1928г., но съвсем точно изразяваща кризата на българското училище днес. Ловчанския митр. Гавриил с „Възвание за обучението по Религия-Православие на българските деца и ученици“ 2018г. в Бг.Патриаршия. Архим. Серафим Алексиев „Изкуплението като дело на Божията любов и Божията правда“ 1999г

Използвани са изследванията и на автори от сръбската богословска школа, като: еп. Ат. Йевтич и митр. Амфилохий „Църква Православие Евхаристия“ 1999г. Еп. А. Йевтич „Християнското разбиране за личността в историята“ 2001г. Йеротич Владета „Остават само делата на любовта“ 2017г., „Християнството и психологическите проблеми на човека“ 2014г. Прот. Р. Бигович „Църква и общество“ 2003г. и „Църквата в съвременния свят“ 2013г. Прот. З. Кръстич „Църквата и духът на времето“ 2016г. Еп. И. Мидич „Евхаристия и мисия“ 2003г. Прот. В. Перишич „Личност и природа: Богословски размисъл за правата на човека“ 2001г. Гръцките богослови митр. Йеротей Влахос „Степени на духовно съвършенство“ 2015г., „Богословски размисли за свободата“1999г. Г. Мандзаридис „Православен духовен живот“ 2011г., „Християнска етика“ Том 1, С., 2013г., и Том 2, С., 2015г. Х. Янарас „Кризата като предизвикателство“ 2002г., „Свободата на нравствеността и етосът на човека“ 2001г. Румънският богослов о. Д. Станилое „Православното учение за спасението и неговото значение за християнското служение в света“ 2001г.

Много ценни за това изследване са емпиричните изследвания на: Изследователски център „Тренд“: „Изследване на ценностните нагласи на българите“ I и II част, 2017г. На проф. д-р Жоржета Назърска и д-р Светла Шапкалова „Религиозни символи и религиозност на православните българи (средата на XX – началото на XXIв.) в Хуманизъм. Наука. Религия, 2017г. И „Кризата на религиозни ценности в съвременна България: емпирично изследване сред духовници и миряни (2014) в Сборник „Хармония в различията“. На доц. д-р Мария Серафимова в „Религия и/или екология“ 2013г. На Петър-Емил Митев и Сийка Ковачева „Младите хора в европейска България – Социологически портрет“ 2014г. Изследването на американския институт Pew Research Center за връзката между вярата в Бога и морала от 2019г

1.2. Обект и предмет на изследването

Обект на изследването са проявите на християнската любов към ближния в съвременното българско общество и промяната на разбирането за божественото съдържание на нравствеността с едно хуманистично разбиране за човеколюбие и човечност, като прояви на любовта.

Предмет на изследването е съвременният секуларен контекст, който повлиява ценностната система и влияе върху съдържанието, което се влага в християнската любов към ближния, както и свързаните с него духовно-нравствени проблеми в българското общество. В тази връзка се разглеждат конкретно: семейството, училището (образованието и възпитанието), социалните грижи и обществените отношения.

1.3. Основен проблем

Основният въпрос, на който ще се търси отговор в изследването е: Как промяната в разбирането на ценностното съдържание на християнската любов към ближния се отнася към духовно-нравствената ситуация на съвременното българско общество?

1.4. Цел и задачи на изследването

Трудът си поставя за цел да разкрие как разбира съвременният българин християнската любов към ближния, какво съдържание влага в нея, как я проявява на дело и какво място заема тя в неговия живот, т.е. да се намери и обясни съвременният секуларен контекст, който влияе върху съдържанието, което се влага в разбирането и проявяването на християнската любов към ближния днес, и произтичащите от това проблеми за обществото. Ще се направи опит да се разгледат едновременно и вътрешното, и външното схващане за секуларния контекст, т.е., както вътрешната нагласа и разбиране, така и външната социо-културна среда, в която се развива и укрепва.

Задачи: От целта на изследването произтичат и задачите:

1. Да се изясни понятието „християнска любов към ближния” и да се очертае нейния богословско-етически характер, същност, свойства, прояви и нарушения. Да се обоснове силата на християнската любов и да се покаже нейното въздействие върху живота на човека. Да се представи християнското разбиране на понятието „ближен”.

2. Да се проследи и разкрие съвременният секуларен контекст, който повлиява разбирането на ценностното съдържание на християнската любов към ближния, и да се изведат произлизащите от тази промяна на съдържанието и ценностите духовно-нравствени проблеми за съвременното българско общество.

3. Да се установи, че от намаляването на вярата и отделянето от Бога, произлиза влагането на ново, секуларно ценностно съдържание и смисъл в християнската любов към ближния, което води до цялостна промяна в отношенията между хората, а от там до духовно-нравствен упадък на обществото. Да се покаже причинно-следствената връзка между вярата в Бога, любовта и духовно-нравственото състояние на българското общество. Да се представят предизвикателствата, които стоят пред обществото ни днес за преодоляване и решаване на показаните проблеми.

За постигането на целта и поставените задачи, в изследването ще се направи сравнителен богословско-етически анализ между християнската любов към ближния и светската хуманистична любов в съвременното българско общество. Ще се направи опит да се изведат проблемите, произтичащи като следствие от промяната на разбирането на съдържанието и ценностите на християнската любов с едно хуманистично разбиране на любовта. Ще се потърсят причините за това състояние и ще се предложат решения за промяна и разрешаване на проблема.

1.5. Основната теза на изследването е:

Това, което ще се опитаме да докажем е, че отдръпването от Бога и липсата на жива, просветена вяра, води до промяна на разбирането на християнската любов към ближните. А от изпълването ѝ със секуларен контекст – произлизат кризите и сътресенията в днешното българско общество.

В потвърждение на тезата ще приведем някои данни на Евростат (Европейска статистическа служба), които показват състоянието на съвременното секуларно българско общество:

1. В проучване на Евростат за 2017г., „България е държавата с най-голяма престъпност в ЕС. Най-високият процент за ЕС – 23,6 % от анкетираните потвърждават за случаи на престъпления, насилие и вандализъм у нас, при средно за ЕС е 11,6 %”².

2. Според данни на Евростат за 2018г., „59% от новородените деца у нас са се родили в семейства без брак, по този показател България се нарежда на второ място в ЕС след Франция с 60%”³. Кое е сигурен показател, че българското семейство се е променило от християнско към секуларно.

² Цит. по е – [vestnik.bg](https://e-vestnik.bg/29250/bulgaria-s-nay-golyama-prestupnost-v-es-v-anketa-na-evrostat/). „България с най-голяма престъпност в ЕС в анкета на Евростат” - 27.11.2018. - <https://e-vestnik.bg/29250/bulgaria-s-nay-golyama-prestupnost-v-es-v-anketa-na-evrostat/>. (последно посетено на 12.07.2020).

³ Цит. по [bgonair.bg](https://www.bgonair.bg/a/2-bulgaria/199451-blizo-60-ot-detsata-u-nas-se-razhdad-v-semeystva-bez-brak). „Близо 60% от децата у нас се раждат в семейства без брак”. Данни на Евростат за 2018г. - <https://www.bgonair.bg/a/2-bulgaria/199451-blizo-60-ot-detsata-u-nas-se-razhdad-v-semeystva-bez-brak>. (последно посетено на 21.07.2020).

1.6. Обхват на изследването

Изследването е ситуирано в рамките на българското общество и българския контекст, и обхваща последните тридесет години 1990г. – 2020г.

1.7. Методология на изследването

Методите, които ще се използват в това богословско-етическо изследване, са:

В първа глава, в която се разглежда теоретически християнската любов към ближния, и се представят библейското и светоотеческото учение за нея, се използват библейско-екзегетичен, богословско-систематичен и богословско-етически методи. При разглеждане свойствата, проявите и нарушенията на християнската любов към ближния – социално-етически, богословско-етически и сравнително-аналитичен методи. Във втора глава се използва сравнителен богословско-етически анализ при съпоставяне на християнската и светската етика, християнските нравствени ценности и добродетели със светските морални принципи. При разкриване на християнската и светската позиции относно семейството, образованието и възпитанието, социалните грижи, се използват още социално-етически, социално-психологически, философско-сравнителен, сравнително-аналитичен, сравнително-критичен, емпирични методи и статистически изследвания. В трета глава се използват богословско-исторически и социално-исторически методи при разглеждане на тоталитарното комунистическо управление и мерките му за унищожаване на религията и Църквата. Използват се още богословско-етически метод, при разглеждане на проблемите на секуларизацията в българското общество през призмата на християнската етика, сравнително-аналитичен метод при извеждане на духовно-нравствените проблеми, емпирични изследвания и статистически данни, илюстриращи ценностите и промяната на религиозността на българите, сравнителен анализ на резултатите и др.

II. ИЗЛОЖЕНИЕ

ПЪРВА ГЛАВА: Християнската любов към ближния – библейски основания, богословско-етически характер и църковно-социални аспекти

1. Нравствената любов – основа и двигател на човешкото съществуване

Бог сътворява човека с богоподобна духовна природа и влага в сърцето му нравствената любов, като благодатен Божия дар и проява на Божия образ, за да бъде основа на човешкия живот и главна сила за развитието на човешката личност. Любовта е най-голямото притежание, призвание и задължение на човека, и има определяща роля

в общението му с Бога и с другите човеци, в правилното изграждане на земния му живот, и за постигане на висшето назначение и призвание на човека – богоуподобяване и единение с Бога. Дарената ни естествена нравствена любов е основата, върху която единствено човек може да получи дара на свръхестествената благодатна любов чрез Светия Дух, но вече с неговото лично, свободно и съзнателно участие, искане и усърдие. Необходимо е човек да се обърне към Бога, да има вяра в Него, да осъзнае своята греховност и безсилие, за да получи Божия благодатен дар на любовта, която чрез дара на Светия Дух преобразява и усъвършенства естествената нравствена любов, като я превръща в нравствено безкористна, благодатна Божествена любов.

2. Библейско осветление на любовта към ближния

2.1. Любовта в Священото Писание на Стария Завет

Сключвайки завет с избрания от Него израилски народ, Бог му дава заповед за любовта – към Бога, и към ближния (Втор. 6:5; Лев. 19:18). Поради немощта на старозаветния човек, който бил под властта на греха, Бог му дава заповедта за любов под формата на закон с подробни и точни предписания, с които му показва как да се отнася към Бога и към ближните си. Учи ги на милосърдие и грижа към нуждаещите се – болни, вдовици, сираци, пришълци, както и към враговете. Поради духовно-нравственото му състояние, на старозаветния човек е било трудно да изпълнява заповедта за любовта, той се опитвал да спазва закона буквално и да изпълнява най-елементарните нравствени изисквания и морални норми. И въпреки избраността си, имал робско, а не синовно отношение към Бога, и трябвало да извърви дълъг път на духовно развитие и нравствено възпитание, за да се издигне до висотата на нравствената любов.

2.2. Любовта в Священото Писание на Новия Завет

Иисус Христос като идва в света, потвърждава заповедта за любовта (Мат. 22:37-40), като подчертава, че „друга заповед, по-голяма от тия, няма” (Марк 12:30-31), като с това посочва най-важното за човека и неговия живот – любовта. Нещо повече, Той ни дарява нова любов – християнската, която и по произход, и по съдържание, и по мотивировка е небесна, духовна и божествена, защото идва от Бога. И възвестява новата християнска любов на света като нова заповед: „Нова заповед ви давам, да любите един другия; както ви възлюбих, да любите и вие един другия” (Иоан 13:34). В центъра на новата заповед за любов стои примерът на Божията любов, която е чиста, безкористна, всеотдайна, самоотвержена, саможертвена, безпределна, всеобхватна, свята. Ние трябва да обичаме ближните си така, както Бог ни обича (1Иоан 4:9-11).

Новото в християнската любов е това, че вече не е достатъчно да обичаме ближния като себе си, ние трябва да го обичаме повече от себе си, по примера на Господ Иисус Христос, Който „положи за нас душата Си: и ние сме длъжни да полагаме душите си за братята” (1Иоан 3:16). И понеже Христовата любов надвишава естествените човешки сили, Иисус Христос ни дарява благодатни сили за нейното осъществяване и основава Църквата Си, която е Божието Царство на любовта тук на земята. В Църквата, която е тяло Христово, вярващите получават християнската любов като дар от Бога чрез Иисус Христос, защото само там вярващите се приобщават реално с Господ Иисус Христос и получават благодатните дарове на Светия Дух, защото там „любовта Божия се изля в нашите сърца чрез дадения нам Дух Светий” (Рим. 5:5), и процъфтява евангелската любов в чистота, пълнота и съвършенство.

2.3. Свети апостол и евангелист Иоан Богослов

Наречен е апостол на любовта, защото свидетелства за нея в своето Евангелие и в Посланията си. Свидетелства за Божията любов и ни разкрива пътя на единение с Бога и възрастване в любовта (Срв. 1Иоан 4:12), като подчертава, че любовта трябва да е съединена с вяра в Иисус Христос. Св. ап. и ев. Иоан Богослов пояснява, че любовта към Бога се състои в това, да изпълняваме заповедите Му и да предпочетем Бога и любовта пред земните блага на света (Срв. Мат. 19:21; 6:24).

2.4. Свети апостол Павел

Св. ап. Павел в своето Първо Послание до Коринтяни 13 глава, ни разкрива най-превъзходния път за придобиването на дарби, добродетели, на Божията благодат и на Божията любов и милост – и това е любовта към ближния. В своя „Химн за любовта” разкрива нейните свойства и нейната същност, като рисува образа ѝ и така ни показва, че любовта е венецът на всички добродетели и превъзхожда всички останали дарби, дарования и притежания на човека. Каквото и да притежава човек, каквото и да умее, ако той няма любов, не може да прояви своята истинска човешка същност, не може да изпълни своето призвание и дълг към Бога, и към другите човеци, не може да постигне духовно-нравствено съвършенство, да се приближи до Бога и да постигне спасение.

3. Светоотеческото учение за християнската любов към ближния

3.1. Свети Йоан Златоуст

Сърцевината на нравственото учение на св. Йоан Златоуст и на неговата проповед, е любовта към Бога и към ближния, проявена в практически дела на милосърдие, защото, според светителя – любовта, това е милосърдието, изразено в

дейно човеколюбие, съпричастие и добротворство към всеки страдащ и нуждаещ се ближен.

3.2. Свети Василий Велики

Св. Василий Велики е наречен образът на действената любов, защото проповядвал любовта към ближните с живота и делата си и изпълнявайки Христовата повеля за любов, сам подражавал на Божието човеколюбие. Светителят си представял идеала за живот в любов на обществото, по образа на изграденият от него „Град на милосърдието”, в противоположност на света, в който несправедливостта към ближните и липсата на човеколюбие към слабите и нуждаещите се от помощ, твърде много надделява. С това свое дело на създаване на първите християнски институции за милосърдие към ближните, св. Василий показва практически, че нито християнинът е християнин, нито Църквата е Църква, ако не участват дейно и реално в живота на своите ближни, и не проявяват грижа и служение към всички нуждаещи се, като израз на евангелската любов и към ближния, и към Бога.

3.3. Свети Максим Исповедник

Св. Максим Исповедник казва, че макар Господните заповеди да са много, те всички се вместили в една - заповедта за любов към Бога и към ближния, и който се старае да изпълнява тази заповед, изпълнява всичките. Но, за да изпълним заповедта за любовта и да можем истински да обичаме и Бога и ближния, ние трябва първо да се освободим от всякакво пристрастие към земното и материалното, като пари, слава, роднини. Любовта е над всичко, над света и светските блага, над всичко, сътворено от Бога, но ние много често предпочитаме материалното пред духовното, света пред любовта, тялото пред душата. Св. Максим Исповедник учи, че трябва да обърнем погледа си от земното към небесното, и така да насочим ума си към Бога и с Неговата благодатна помощ да очистим по-лесно сърцето си от страстите и привързаността си към материалното, като така направим място в него за любовта. Защото само когато изхвърлим от сърцето си всичко лукаво и порочно, и сърцето ни стане чисто, в него може да влезе любовта, и тогава можем да познаем Бога: „Блажени чистите по сърце, защото те ще видят Бога” (Мат. 5:8).

3.4. Блажени Августин

Блаж. Августин в своя труд „За Божия град” посочва в какво се състои човешкото щастие и към какво да се стреми човек в своя живот. Като изтъква, че привързаността към света, любовта към материалното богатство, властта и славата са преходни и нетрайни и винаги са съпроводени от беспристрашни страхове, тревоги и страсти,

заклучава, че те водят до празнота и до духовна тъмнина. За разлика от този човек, който вярва в Бога, почита Го, доволен е и с малкото, което има, скромен и непорочен е, не ламти за чуждото и живее в мир, има чисто сърце и чисти мисли, и вместо пороци събира добродетели, като така придобива светлина на духа.

3.5. Свети Климент Охридски

Като сам давал пример за оделотворена любов, св. Климент Охридски се е стремял винаги да служи всеодайно на Бога и на ближните, дарявайки ги с така нужната им духовна храна, като благовестил и учил неуморно българите за християнската вяра, живот, нравственост и добродетелност. И едновременно с това се стремял да подобри и земното им благополучие, грижейки се за бедни, страдащи и нуждаещи се, с всичко, което можел, за да облекчи живота им, давайки непрекъснато личен пример за дейно братолюбие. Цялото му служение е било непрестанен труд за благо на ближните, за тяхното нравствено усъвършенстване, благоденствие и спасение, и един призив за обич един към друг.

4. Християнското разбиране на понятието „ближен”

Всички хора носят Божия образ, имат един общ Творец и Небесен Отец, и една обща цел – уподобяване на Бога. От което следва, че всички хора са братя помежду си и се стремят да достигнат любовта, защото Бог е любов (1Йоан 4:8). Наш ближен е всеки човек, който се нуждае от нас, който е наранен и засегнат, който е в някаква нужда или беда, и към когото сме се приближили, откликвайки на неговата нужда и сме проявили близост, милост и съпричастие.

Господ Иисус Христос в Притчата Си за „Милостивия самарянин” (Лук. 10:25-37) ясно показва кой е нашият ближен: „оня, който му стори милост”. Той не ни казва, че ближен е нашият любим, роднина, приятел, колега, въобще човек, който познаваме, харесваме и обичаме и с когото сме в близки отношения, а ни казва, че ближен е този, който е проявил милосърдие към изпадналия в беда и нуждаещ се човек, който е припознал за свой ближен. Наш ближен е и нашият враг, и човек, който ни мрази и обижда, и човек, който ни е неприятен, ако той е изпаднал в беда или в някаква нужда, и ние можем да му помогнем. В ближния ние виждаме неговата богоподобна духовна природа и образа на Бога, заради това го обичаме не само заради личното му достойнство, но и заради Бога. Християнинът вижда във всеки нуждаещ се от подкрепа човек Христос, според думите Му (Мат. 25:35-36), тези думи на Иисус Христос са мерило за нашата любов към Него, проявена в дела на милосърдие към всеки нуждаещ се ближен, когото срещаме.

5. Същност на християнската любов към ближния

Християнската любов към ближния е Божи благодатен дар и се развива с Божията благодатна помощ, но същевременно е и християнска добродетел, като плод на съзнателните човешки усилия. Тя е насочена към всички хора, без разлика от раса, вяра, образование, обществено или материално положение. Подбудите за нея са духовни, и не са продиктувани от плътски интереси, като целта ѝ е двойна: от една страна – нравствено израстване, добруване, подпомагане и облекчаване на земния живот на всички хора, живот в близост, общение и единение помежду им. А от друга – спасение и вечен живот на всички в Царството Божие, т.е., тя обхваща всичко, което е нужно на човека – и земния, и вечния живот.

5.1. Свойства и качества на християнската любов към ближния

Безкористна - християнската любов към ближния е безкористна, тя е насочена единствено към ближния и към постигане на неговото добро, заради самия него, като изключва мислите за себе си и собствения интерес, и без да очаква някаква отплата, бъдеща полза или похвала.

Самоотвержена и саможертвена – Иисус Христос ни разкри на дело бездънната дълбочина на християнската любов към ближния с нейната самоотверженост и саможертвеност, като ни даде най-големия пример за нея със собствената Си всеотдайна и саможертвена любов, защото „Никой няма любов по-голяма от тая, да положи душата си за своите приятели” (Иоан. 15:13).

Неизменна и постоянна – християнската любов към ближния не е някакво временно чувство или емоция, не обича само понякога и не се променя по сила, а постоянно и цялостно се грижи за постигането на благополучието на ближния.

Всеобща, обхваща всички хора – християнската любов към ближния ни прави способни да обичаме всеки, без разлика от пол, раса, вяра, образование, обществено или материално положение. И тези, които са близо до нас, и тези, които не познаваме, и добрите, и лошите, и приятните, и неприятните, дори и тези, които ни вредят.

Навременна – делото на любовта е именно в това – да се отзовеш веднага, без бавене и отлагане, навреме, безрезервно и безусловно.

Вечна и никога не престава – християнската любов е вечна, защото нейният извор – Бога е вечен, и Бог не престава да ни обича, от нашето създаване до сега. И въпреки нашата греховност, обичайки ни, ни води към Своего вечно Царство на любовта. И с благодатната Му помощ и примера на Бога, ние обичаме и ще продължим

да обичаме, защото само любовта може да победи греха и злото, и „любовта никога не отпада” (1Кор. 13:8).

Щедра и всеотдайна, пълна с благодост, с човеколюбие, с дълготърпение и кротост, милостива.

5.2. Прояви на християнската любов към ближния

Християнската любов към ближния се проявява на дело - в дела на братолюбие, както съветва св. ап. и ев. Йоан Богослов: „нека любим не с думи или с език, а с дела и истина” (1Йоан 3:18). Тя е насочена към цялостната личност, дела и живот на всеки един човек, към неговите жизнени нужди, духовно и телесно състояние, към неговите грижи, страдания и радости, към нравственото му усъвършенстване и постигането на спасение. Християнската любов към ближния се проявява в добро и благо отношение и уважение към всички хора. Не обижда, не злослови, не клевети, не се присмива и подиграва, не завижда, не се сърди, не мисли и не прави зло, да сме честни, справедливи, искрени и без лицемерие. Проявява се в съчувствието и съпреживяването заедно с ближния, съучастие в неговото страдание – състрадание, и съучастие в неговата радост – сърадване. Най-висшата проява на християнската любов към ближния са делата на милосърдие, и именно то съединява и сближава хората. Всички прояви на християнската любов, като се обединят, водят до нейната главна цел – служение на ближния, а от там и на Бога.

5.3. Нарушения на християнската любов към ближния

Нарушенията на християнската любов към ближния са многобройни, както са многобройни и проявите ѝ, тъй като на всяка проява на любовта има и съответно нарушение. Човек нарушава любовта към ближния, когато е безразличен и равнодушен към болката на другия, когато проявява студенина, отчуждение, безгрижие към някой нуждаещ се човек. Когато е самовлюбен и егоист, влага корист и някакъв интерес в отношенията си, помага, но очаква отплата, когато завижда на ближния. Нарушение на любовта към ближния е всичко, което му наврежда по някакъв начин. Когато сме неискрени и лицемерни с него, нечестни, когато го лъжем и заблуждаваме. Когато сме неправедни и не търсим истината, справедливостта и правдата за всички. Всяка измама спрямо ближния, всяко посегателство към личността и имуществото му е нарушение на любовта към ближния. Всички нарушения в голяма степен могат да се сведат до две групи – ние или сме равнодушни и безразлични, и нехаем за страданията и бедите на другите хора, или съвсем умишлено сами им вредим.

6. Християнската любов към ближния в служението на Църквата

Християнска любов към ближния, милосърдна, човеколюбива и безкористна, наистина в пълнота, като оделотворена любов, се проявява в служението на Христовата Църква. В Църквата грижата за човека е цялостна и всеобхватна, и обхваща целия човек – тялото и душата му, като същевременно е насочена към най-важното за човека – душата и нейното вечно спасение. Защото от състоянието, в което се намира душата на човека, зависи и цялостното му състояние – телесно и духовно. И служението на ближния е най-пълно в Църквата, която е общност на любовта.

Служението на Църквата е съборно дело на любовта, то е общо дело на Божия народ, изпълнен с Божията благодатна и снизхождаща любов, на църковния пастир с неговото душеспасително служение като учител-проповедник, свещеник и душепастир, и на вярващия народ в неговата пълнота.

6.1. Божията любов в служението на Църквата

Църквата е Божието Царство тук, на земята, и само там е възможно възвръщане на естествените отношения между човека и Бога, и човекът се дарява изобилно с Божията благодат, с която единствено може да развива и усъвършенства своята любов, да добива сили за нейното проявяване на дело.

6.2. Любовта в душеспасителното служение на църковния пастир

Божията благодат възпълва и подпомага пастирското служение, което е едно безкористно служение, чиято мотивация и основна движеща сила е любовта – към Бога и към ближния. Чиято основна цел пак е любовта – да научи своите пасоми на боголюбие и братолюбие, за да се свържат в неразделно единство, и така да ги приведе към единение с Бога. Християнската любов обхваща цялостно служението на душепастира – като баща и духовен отец, учител, изповедник, лекар и съдия. Това благодатно, но толкова трудно и отговорно служение е невъзможно без силата на любовта, която го определя, прави го реално, истинско и действено.

6.3. Вярващият народ в служението на любовта в Църквата

Важно място в служението на Църквата заемат и вярващите, които са Божий народ и образуват тяло Христово (Срв. Ефес. 4:15-16). Служението на християните започва с вярата, молитвата и общението с Бога и помежду им, и продължава с изграждането на една нова общност на любовта. Общност, която е преобразена и съединена от благодатта на Светия Дух. Така със свидетелството на любовта, християните служат за промяна на света и за изграждането на един нов свят, в който има място за Бога, за ближния и за любовта, изпълнявайки Божието дело в света.

ВТОРА ГЛАВА: Християнската любов към ближния и съвременният секуларен контекст – сравнителен богословско-етически анализ

1. Секуларизация, секуларност и секуларизъм. Християнството и съвременното секуларно общество

Секуларизацията е процес, който води до намаляване на ролята на религията върху живота на обществото, и формиране на общество, което изключва религията от целия обществен и културен живот. В секуларното общество човекът се отдалечава от Бога и загърбва вярата и религиозните ценности като се обръща към света. По този път на духовна и нравствена трансформация се създава антропоцентричен морал със секуларни ценности, които заемат мястото на християнската нравственост и съответно се формира светска хуманистична любов, която заменя християнската любов към ближния.

2. Сравнителен анализ и съпоставяне на светската (секуларна) етика според принципите на християнската етика

Българското общество днес преживява дълбока духовно-нравствена криза, като главните ѝ черти са бездуховност, безчовечност и дехуманизация. Имаме упадък на обществения морал и криза на нравствените ценности и на нравствените добродетели. И тази криза е следствие на налагането в секуларното общество на един светоглед, в който християнските религиозно-нравствени ценности и добродетели са заместени от една секуларна етика на безрелигиозния хуманизъм, в която водещи са светските „псевдо” ценности.

2.1. Християнската етика на любовта (аксиология и нравствени прояви)

Християнската етика има богооткровен характер и идва от Бога. Тя съдържа Божиите заповеди, (закони), които се явяват за човека ценности и определят нормите на нравственото поведение, отношение и общение с Бога и между хората, и е насочена към възрастването и духовно-нравственото усъвършенстване на човека.

Християнската нравственост е христоцентрична, нейният център е Иисус Христос, Който с високите Си нравствени качества и идеална богочовешка Личност е духовно-нравствен образец за всички хора. В християнската нравственост човекът се разглежда като свободна, духовно-нравствена, богообразна и призвана към богоуподобяване личност, което е смисълът на човешкото съществуване.

Християнската добродетел е по-висша от естествената добродетел, която се изгражда само с естествените и немощни от греха човешки сили, защото е изпълнение на Божията воля и се постига само с Неговата благодатна помощ. Главните

християнски нравствени ценности и същевременно главни християнски добродетели, са вярата в Бога, надеждата на Бога и любовта към Бога и към ближния. Същността на християнската нравственост е християнската любов и тя е най-висшата християнска нравствена ценност и добродетел, в нея се съдържат всички нравствени ценности и тя обхваща всичките добродетели.

2.2. Светската (секуларна) етика и нейните хуманистични принципи и идеали

Светската секуларна етика или светската нравственост определя своята система на ценности без Бога, като изследва нравственото само в неговите естествени основи и проявления, поставяйки в основата на нравствеността човека, да се опитва сам, само с немощните си греховни човешки сили, да се бори със своите страсти и пороци, да превъзмогва злото и да се вдъхновява и служи на доброто.

В светската етика човекът се ръководи от собствената си представа за добро, и от стремежа и желанието си да го върши, без конкретен, реален и жив пример, който да го вдъхновява, и който да следва. Доброто за него е тук и сега, и понеже няма мисъл за вечен живот след смъртта, доброто, което върши, е ограничено, нетрайно и временно.

Може да се каже, че в съвременното българско общество не стои на преден план духовно-нравственото развитие и усъвършенстване на човека, а доминира материалистическото и консуматорско мислене и отношение. В ценностната система на секуларното българско общество има празноти, които лесно се запълват от фалшиви и измамни „ценности”, които задават грешна посока на поведение, и създават лъжливо усещане за нравственост. Фалшивите ценности създават фалшив морал, и като следствие се извършва подмяната на традиционните християнски ценности, и деградация на истинските човешки качества, и резултатът от това е видим за всички – общество, в което ежедневно има престъпления, скандали, кризи, корупция. Материалните придобивки са ценностите на голяма част от българите, и те определят стремежите, целите, поведението и тяхната позиция в живота. Не духовното развитие, а материалното притежание, определя стойността и на човека. Може да се каже, че моралът на българина е в процес на деформация, а от тук се деформират общуването и взаимоотношенията, и личните, и обществените.

2.3. Съпоставяне на християнските нравствени ценности и добродетели със светските морални принципи

На мястото на християнските добродетели – смирение, покаяние, кротост и въздържание, светският човек цени и проявява – гордост, високомерие, невъздържание.

Вместо да вярва, надява и уповава на Бога, той вярва и се уповава само на себе си и на своите приятели. Да проявява постоянни нравствени усилия, да се вгледа в себе си, да се смири, да се покае и да се стреми да се очисти от греховете си, да прости на ближния си и да го заобича, всичко това не е по вкуса на горделивия, високомерен, властолюбив, светлюбив и сластолюбив съвременен секуларен българин. В обществото днес се ценят повече пороците: гордост, себелюбие, властолюбие, бруталност, сладострастие, алчност, като тези пороци даже се пропагандират по телевизията, вестниците, интернет, а това означава, че хората ценят именно тях.

2.4. Сравнителен анализ и съпоставяне на светската и хуманистична любов към човека с християнската любов към ближния

Нагласата на светския човек днес е винаги да дири своето, да търси някаква полза във всичко, което прави и неговата хуманистична любов често е примесена с корист, с очакването за някаква облага, отплата, похвала. Често светската хуманистична любов търси преди всичко собствения интерес, и е насочена към собственото удобство и постигане на комфорт. Тя е примесена с материализъм и желание за притежание, избирателна – с отдаване на предпочитание към близките и приятните, временна, краткотрайна, кампанийна. Последниците от този светски хуманизъм в обществото са – безразличие, равнодушие и пасивно съжаление към страданията на другите, завист към успехите и радостите им, отчуждение, враждебност, нарастващо насилие и агресия, в семейството, в обществото, дори между децата в училището.

3. Сравнителен анализ и съпоставяне на християнската социална етика и светската позиция към семейството, училището (образование и възпитание), социалните грижи и обществените отношения

3.1. Семейството като общност на любовта

Ако в семейството има правилни и нравствено добри отношения, такива ще има и в обществото ни. Може би именно това постепенно разпадане на основната клетка – семейството, е една от причините за постепенното деградиране на обществото ни. Промяната на семейството, тази жизнена спойка на хората, която ги свързва здраво с връзката на любовта, неиминуемо води и до промяна на всички други връзки, които свързват хората и ги държат заедно, в близост едни към други. И така първо от семейството, започва едно разпадане на отношенията между хората, отчуждаване и отдалечаване, липса на доверие, егоизъм и пренебрегване на другия, които първо са проявяват в семейството, а после и в обществото. Още повече, че нравствеността се учи

първо в семейството, което е първият и най-важен възпитател и учител в нравственото и доброто.

3.1.1. Християнското семейство.

Християнското семейство е благословен от Бога духовно-нравствен съюз между мъжа и жената, които водени от любовта, се съединяват в неразделно единство, и постигат пълно духовно единение помежду си. Божията благодат осветява и укрепява християнското семейство, и променя съпрузите така, че да се претворят в едно тяло, което живее в пълно единомислие, за да станат двамата „една плът” (Мат. 19:5-6), като така стават общност, споена от любовта, която е образец на любовта на Исус Христос към Църквата. В основата на християнското семейство стои вярата и любовта към Бога, а помежду им безусловната християнска любов. Целта на християнското семейство е взаимното духовно-нравствено усъвършенстване, служение на Бога, и един на друг, и постигане на взаимно спасение.

3.2.1. Граждански брак и светски подход към семейството

Светското семейство се изгражда без Бога и Неговата благодатна помощ. То е светски съюз между две лица, които под влияние на материалистичния дух на обществото, търсят удовлетворяване най-вече на техните лични потребности. Целта на светското семейство е временна – благополучие в земния живот. В него често липсва доверието и единомислието, като любовта се задушават от егоизма и нетърпението на съпрузите, от борбата за надмощие помежду им, от грижите за материалното, от многото изисквания, очаквания и условия, които имат един към друг. Голяма част от българите днес не сключват брак, а предпочитат някаква форма на съвместно съжителство. Не поемат отговорност и задължения към другия, като така запазват своята „свобода”.

3.2. Училище, образование и възпитание

Съвременното секуларно българско общество преживява много кризи – криза на нравствените ценности, криза на личния и обществен морал, но най-вече криза на любовта към ближния. И всичките тези кризи са следствие от липсата на духовно-нравствено образование и възпитание на няколко поколения българи, които да изградят едно просветено и духовно здраво общество. С прекратяването на религиозното образование в училището от комунистическия режим, започва пълно осветскостяване на образованието, като и до днес светското образование се възприема като антирелигиозно.

3.2.1. Съвременното секуларно образование и отражението му в духовно-нравственото развитие на младите хора

Днес в нашето секуларно общество и училището ни е изцяло секуларно, то е насочено преди всичко към образование на учениците, към придобиването на знания (и то непълни, защото липсват знанията за Бога и за религията), но се пропуска така важното нравствено и етическо възпитание. Ролята на училището е не само да образова, но преди всичко да възпитава, да възпитава в добродетели, да пробужда съвестта на учениците, да ги насочва в правилна посока към творене на доброто и отбягване злото.

Младите хора днес растат със съзнанието за една криво разбрана свобода и пълна безнаказаност, с липса на граници и бариери в поведението, на разбиране на същността на извършените постъпки, на самокритичност, контрол и човеколюбие. Те са объркани в своите чувства и желания и когато в душата на младия човек не процъфтява радост, благодост и мир, се настанява униние, леност и завист, когато няма кротост, въздържание и милосърдие, се извява самолюбие, егоизъм, невъздържаност и агресия. Празнотата в душата на младия човек се запълва много бързо от псевдо ценности и псевдо добродетели. Младите хора днес нямат нравствен образец, когото да следват и от когото да се поучат, нямат духовен идеал, към който да се стремят. Подобно на голяма част от обществото ни, младите хора се лутат, търсейки пътя към истината за смисъла и целта на човешкия живот, за своето съществуване, поведение, цели и ценности. Лутат се, търсейки достоен пример за подражание и като не го намират около себе си, много от тях го заместват с различни пороци и изпадат в различни зависимости, проявяват неадекватно поведение.

3.2.2. Ролята на религиозното образование за възпитанието на младите хора в християнските нравствени ценности и добродетели

Религиозното образование не се състои само в преподаване и научаване на определени религиозни знания, а в нещо много повече – в духовно-нравствено възпитание. То запознава с християнската нравственост, ценности и добродетели, и спомага за изграждането на пълноценни нравствени личности.

3.3. Социалните грижи в съвременното секуларно българско общество

В държавните социални грижи на съвременното българско общество, човеколюбивата и милосърдна грижа за нуждаещите се, е заменена от бюрократично, сухо и безлично отношение. Критериите за тези „грижи” са свързани основно с материални нужди, и без духовна подкрепа, ръководени от светски хуманизъм. И в държавните органи, и в обществото, има нежелание за лично ангажиране и полагане на

реална и адекватна грижа и помощ за така наречените „социално слаби” – бедните, увредените, бездомните, болните, слабите и безпомощните. Отношението и на държавата, и на обществото, към нуждаещите се от помощ хора, се колебае между пасивното съчувствие, безразличието и досадата.

ТРЕТА ГЛАВА: Християнската любов към ближния в съвременния секуларен социо-културен контекст – прояви, проблеми и предизвикателства

1. Проблеми на секуларизацията в българското общество през призмата на християнската етика

1.1. Причини за нравствената криза на съвременното българско общество

Причините за съвременното нравствено състояние и дълбоката духовно-нравствена криза на обществото ни, са: секуларизирането на българския народ, намаляването на вярата, отделянето от Бога, и прекъсване на общението с Него; налагането на материализма и атеизма; разпадане на традиционното семейство и принизената му роля; липса на стремеж за възпитание на децата в християнските нравствени ценности и добродетели в семейството; липсата на религиозно и духовно-нравствено образование и възпитание в училището; последствията от тоталитарното, антирелигиозно и антихристиянско комунистическо управление на България.

1.2. Комунистическото управление и мерките му спрямо религията, вярата и Църквата

Половинвековното тоталитарно комунистическо управление на България през периода (9.IX.1944-10.XI.1989) може да се характеризира като антирелигиозно и антихристиянско. То е насочено към пълно унищожаване на вярата, християнското мислене, християнските ценности и живот. Унищожаване на доверието в Църквата и насилствено отдалечаване на хората от нея. С приемането на Димитровската конституция на 4.12.1947, започва фактичката атеистическа секуларизация на българското общество. Ще посочим няколко основни момента на принудителната секуларизация, които са ключови за бъдещото развитие на българското общество и за достигането на съвременния му нравствен облик. Това са отделянето на Църквата от държавата; промяната на статута на брака; премахване на религиозното образование от българското училище; изземване от страна на държавата на социалната дейност на Църквата и на нейните благотворителни институции; провеждането на мащабна и настъпателна атеистическа пропаганда и налагането на материалистическия възглед за света и човека; унищожаване на религиозното съзнание на българския народ.

1.3. Приемане на принципа за разделение между държавата и Църквата

Чл. 78 от Димитровската конституция постановява, че Църквата е отделена от държавата, като с това комунистическата власт цели пълно изхвърляне на Църквата от държавните дела, от обществения и личния живот на българите. Така основно се променя статута на БПЦ от господстващо държавно вероизповедание, почти до статута на музей и туристическа атракция.

1.4. Премахване на официалния статут на църковния брак и въвеждане на задължителния граждански брак

С въвеждането на задължителен граждански брак и по желание след това на църковен (като частно дело на вярващите), комунистическата власт разделя брака на две страни – материална и духовна. Като прави гражданската (материалната) страна основна и задължителна, не само че пренебрегва църковната (духовната) страна, но и прилага всякакви средства да откъсне хората от нея. И така се поставя началото на промяната на брака – от духовен и свят съюз, от свещено тайнство, благословено и благодатно скрепено от Бога, за да станат мъжът и жената едно цяло, една плът, за взаимно осветение, нравствено усъвършенстване и постигане на спасение – просто в подписването на един договор за съжителство между мъж и жена. Вместо тайнство – един материален светски договор, една сделка, която трябва да „скрепява” семейството, на мястото на Божията благодатна любов.

1.5. Премахване на религиозното образование от българското училище

Комунистите смятат, че религиозното образование може да попречи на атеистическото възпитание в марксистически дух, и бъркат религиозната грамотност с религиозната вяра, затова премахват образоването и възпитаването в християнските нравствени ценности и добродетели. Тяхната цел е изкореняване на вярата и един религиозно неграмотен човек, който може лесно да бъде манипулиран и насочван към изпълняване на комунистическата „народна” идеология. Религиозно необразованият човек, който е непросветен и не познава истините на християнската вяра, не познава Бога и е далече от Църквата, който сляпо се подчинява на комунистическата власт – това е желаният „нов човек” на комунизма, който е част от една обща безлична маса, наречена „пролетариат”. Не личност, не общност, а един „колектив”, който лесно се манипулира и управлява, и в който няма място за любов към ближния, грижа, милост, съпричастност, доверие, състрадание.

1.6. Изземване от страна на държавата на социалната и милосърдна дейност на Църквата и на нейните благотворителни институции

До 9.09.1944г. Църквата е била основен стълб на благотворителността и добротворството в българското общество, а с това и значим обществен фактор, което е било недопустимо за новото комунистическо управление на България. Затова, с цел да обезличи Църквата като институция, комунистическата власт одържавява всички съществуващи църковни благотворителни институти и ги поставя под ръководството на държавните министерства и институции, като така изземва социалната дейност от Църквата и я предава в ръцете на държавата. Поставено е началото на държавните социални грижи – без Църквата, без Бога, без истинска грижа и без любов към ближния, но това вече не е грижа и милосърдие, а социална политика.

1.7. Провеждането на мащабна и настъпателна атеистическа пропаганда и налагането на материалистическия възглед за света и човека

Комунистическата идеология е атеистична и за нейното насилствено налагане на българският народ в противовес на религиозното му съзнание, комунистическата власт провежда мащабна и организирана атеистическа пропаганда. Налагането на атеистическата идеология е съществена част от борбата срещу религията и Църквата и се разгръща в няколко направления: образованието и възпитанието на децата и младежта, широко разясняване на материалистическите възгледи, забрана на църковните ритуали и замяната им с граждански ритуали, изготвяне и налагане на нов социалистически празничен календар. Целта е унищожаване на религиозната вяра, създаване на една атеистична (секуларизирана) представа за Църквата и отдалечаване на хората от нея, налагане на материалистически мироглед, промяна на религиозното съзнание и бит на българина със секуларно съзнание и социалистически (светски) бит.

За налагането на атеизма, комунистическата власт използва всички налични ресурси: създаване и широко разпространение на научно-популярни филми, пропагандиращи научни идеи за човека, света и материалистически възглед за явленията и живота, мобилизиране на писателите-атеисти за създаването на атеистична литература, която е не само атеистична, но и противоцърковна. Впрягане на учените за написване на статии и сборници с атеистично съдържание, които да „разкриват” антинаучния характер на религията и така да всяват съмнения и да разколебават религиозната вяра у българите.

2. Религиозно-нравствените последици от тоталитарното комунистическо управление с неговото отношение към Църквата и вярата за съвременното секуларно българско общество

Религиозно-нравствените последици са: секуларизиране на образованието и в резултат – религиозна непросветеност; секуларизиране на семейството и постепенното му разпадане като институция; секуларизиране на социалното милосърдие и превръщането му във формална и институционална „грижа“; промяна на религиозността на българския народ, секуларизиране на вярата и любовта, налагане на една нова секуларна „нравственост“. Комунистическият режим разрушава основното в човешките отношения – любовта, доверието, близостта, съпричастността, общението, доброжелателството, хората вече не чувстват другия свой ближен и свой другар, а свой враг. На мястото на любовта към ближния се настанява страхът от него, безразличието и омразата. На мястото на духовността се настанява материалността, която поема водеща роля в живота на българите.

2.1. Духовно-нравствените проблеми на съвременното българско общество

И така можем да изведем какви са духовно-нравствените проблеми, възникнали вследствие на насилствената секуларизация на българското общество:

2.1.1. Секуларизиране на образованието и в резултат – религиозна необразованост и непросветеност на българския народ

Премахването на религиозното образование и възпитание от училището и налагането на светското атеистично образование и материалистично възпитание, което продължава и до днес, води до секуларизиране на училището, спиране на духовната просвета и духовно-нравственото възпитание на децата и младежта. Кое то пък води до намаляване на духовното развитие и духовната култура, нравствено и ценностно обедняване. Води до прекъсване на връзката с Бога и Църквата поне на три поколения българи, които израстват без религиозно образование, християнска просвета и без да познават Бога и истините на вярата, без да познаят кое е истински духовното. Израстват без възпитание в християнските нравствени ценности и добродетели, без да познават вярата, надеждата и любовта. Може да се каже, че това е една от главните причини, днес да настъпва криза на идентичността на българина.

2.1.2. Секуларизиране на семейството

Премахването на официалния статут на църковния брак и въвеждането на задължителния граждански брак води до секуларизиране на семейството и откъсването му от Божията освещаваща благодат. До промяна на отношението към брачната институция, до постепенното разпадане на семейството, като основна жизнена клетка на обществото и превръщането му в някаква форма на съжителство на двама души. За семейство, което се изгражда без Бога и Неговата благодатна помощ, е много трудно

да устои на всички житейски грижи, съблазни, изкушения и изпитания. Секуларното семейство се създава и основава само на човешките немощни сили и в него водещи са човешките страсти, а не любящият Божи промисъл, който да ги укрепява и да им дава сили да надмогнат себе си и егоизма си.

2.1.3. Секуларизиране на социалното милосърдие

Изземването на социалната и милосърдна дейност на Църквата от държавата и преминаването на социалната грижа за ближните в ръцете на държавата, води до спиране на организираното истинско милосърдие и грижа за всички нуждаещи се. До една формална (изразена със закони и постановления) „грижа”, която не е щедра, всеотдайна, навременна, безкористна, в която няма достатъчно любов и милост. Държавните социални грижи не могат да се нарекат милосърдни и не са в състояние, да оказат необходимата духовна, морална и обществена подкрепа на всички страдащи и нуждаещи се хора. Държавата не споделя своите блага с тези, които са в нужда, не им служи, не мисли за тяхното благосъстояние, а отделя минимални материални помощи за тяхното оцеляване. Държавното милосърдие се определя от закони и параграфи и се прави по задължение, а не от любов към страдащия ближен, не от искрен интерес и съпричастност. То е безлично, дистанцирано и недостатъчно, и именно затова има толкова много забравени, страдащи и нуждаещи се българи днес.

2.1.4. Промяна на религиозността на българския народ, като следствие от насилственото му секуларизиране

Насилственото налагане на атеизма и материализма на българския народ е довел до унищожаване на религиозното му съзнание. От православен и вярващ народ, за 45 години атеистичният комунистически режим е успял в голяма степен да отслаби връзката на българите с Църквата, да задуши вярата и да наруши общението с Бога. Наложеният насилствено атеизъм постепенно с годините и със смяната на поколенията е обхванал голяма част от българското общество, като последвалите 30 години на преход от социализъм към демокрация, не промениха особено религиозността на народа ни. Комунистическият режим успя в голяма степен да компрометира църковния клир със своята политика за вербуване на агенти към ДС, като така подкопа доверието в Църквата, и затова мнозина днес отъждествяват Църквата с клира.

Днес все още е широко разпространено схващането насадено от комунизма, че само необразованите, бедните и възрастните хора вярват в Бога. Вярата се счита за отживелица, а Православието за ценна българска традиция, която трябва да се цени заедно с фолклорните традиции, народните обичаи и разните езически вярвания.

3. Емпирични изследвания за религиозността на българите

За да разкрием има ли в съвременното българско общество любов към ближния и каква е тя – християнска любов или светска хуманистична любов, ще покажем каква е религиозността на българите. Уповават ли се на Бога и какво е отношението им към вярата, Църквата и духовенството. От това, какво е водещото в живота на българина, стават видни и ценностите, които са важни за него, и любовта, която проявява, „защото, дето е съкровището ви, там ще бъде и сърцето ви” (Мат. 6:21).

По-пълно емпиричните изследвания са представени в Приложение №2, тук ще дадем само кратко обобщение.

4. Обобщение на резултатите от емпиричните изследвания

Голяма част от българите днес се обявяват за религиозни, а 76% от българския народ се самоопределят като православни християни. Но, оказва се, че българите са по-скоро декларативно, отколкото поведенчески религиозни – да си православен християнин у нас е по-скоро въпрос на идентичност, отколкото на истинска вяра. Само част от самообявилите се за православни християни вярват, че съществува Бог, т.е. декларират вяра в Бога. Останалите „православни” вярват в „някаква сила или дух”, или „всеки вярва в нещо свое”. Голяма част от самообявилите се за православни рядко, или никога, се молят, повече от половината българи „посещават” (защото не участват) богослужението в Църквата само на определени религиозни празници 3-4 пъти годишно, а друга част – никога. Към Църквата се обръщат главно за тайнствата Кръщение и Брак, но в повечето случаи водени не от вяра, а от най-различни светски подбуди, включително и суеверни.

Много голяма част от българите са непросветени религиозно. Не познават православната вяра и основните ѝ догмати, суеверни са и често смесват вяра с езичество, или си правят своеобразна компилация с елементи от няколко религии, като така си изграждат някаква собствена религиозна идеология. Парадоксално е, че 37% от самообявилите се за православни, не намират утеха и сила в религията, а тя има основополагаща роля в живота само на 16,2% от тях. Половината от тях смятат, че Църквата не дава достатъчен отговор на моралните проблеми и потребности на човека, на проблемите на семейния живот, а 35% - на духовните потребности на човека, 72% - на днешните социални проблеми, 50% не вярват във вечния живот и в съществуването на рая и ада, а 1/4 в греха.

5. Секуляризираната религиозност, вяра и любов на българите

Българите днес се обявяват за религиозни, защото имат необходимост от религия, но това е една секуларизирана религиозност – със секуларна вяра и секуларна любов. Хората със секуларна вяра не познават Бога и не вярват в Него, вярват, „че има нещо, някаква сила”, нещо неопределено, с което нямат лична връзка и общение, и което не ги задължава с нищо. „Нещо”, с което могат лесно да водят светски живот, без в нищо да се самоограничават и съобразяват, и към което се обръщат само когато са в беда и нужда. Чувствайки се така „свободни” – в постъпките и отношенията си, в изграждането на мироглед и ценностна система, но и да грешат, без никой да им иска сметка за това и без да се вглеждат критично в себе си, и живеят така, като че няма Бог.

Вярващите секуларно и обичат секуларно. Светската хуманистична любов, която няма връзка с Бога и с Божията любов, е насочена предимно към себе си и главният ѝ обект е собственото „аз”. Като слага себе си в центъра на всичко секуларният човек, който не може да живее без любов (защото сме създадени по образа на Бога, Който е любов), започва да обича по човешки и променя съдържанието на любовта, като я изпълва с човешки страсти и пороци, и в нея намират място и грехът, и злото.

6. Хуманистичната позиция и грижа на секуларното общество.

Високомерието на българското секуларно общество, че може да съществува без Бога и без Неговата благодатна светлина и подкрепа, често го води до грешки в неговата хуманистична грижа към ближния. В последните години това е предпоставка за приемане на чужди (секуларни) модели и практики за „нова” грижа към ближния и с опити за налагането им на българския народ. Тези нови концепции и практики, които противоречат на православното учение, християнския морал, на българската култура, традиции и законодателство, са насочени към децата, образованието, семейството, и към същността на човека и неговата идентичност – Божия образ. Ще посочим три Становища на Българската Православна Църква, в които точно и обосновано се изтъкват всички недъзи на предлаганите модели, практики, идеологии и законопроекти и се посочват опасностите от тях за българското общество.

6.1. Становище на Светия Синод на Българската Православна Църква – Българска Патриаршия по повод Конвенцията на Съвета на Европа за предотвратяване и борба с насилието срещу жените и домашното насилие – Истанбулска конвенция – 22.01.2018г.

Св. Синод се обяви против приемането на Истанбулската конвенция и посочи, че в нея се съдържа ново разбиране за човека, който без Бога се приема като самовластен

господар, и може дори да самоопредели и пола си, което разбиране неизбежно води до морална деградация на човека и неговата духовна смърт.

6.2. Становище на Св. Синод на БПЦ – БП относно писмо на Конституционния съд за понятието „пол” – 15.06.2021.

В него Св. Синод пояснява, че вече е изразил официална публична позиция относно понятието „пол” и „полова идентичност” по повод Истанбулската конвенция, която е обявена за противоконституционна с Решение №13/2018г. по к.д. № 3/2018г. А именно, че биологичното обяснение на понятието „пол” е единствено.

6.3. Становище на Св. Синод на БПЦ-БП Относно проект за Национална Стратегия за детето (НСД) – 02.04.2019.

В новия проект за НСД Св. Синод вижда заплаха за семейството, влагане на нов контекст в семейните отношения, различен от съпругеската и родителската любов, противопоставяне на родители и деца, подценяване на семейството и родителската грижа и непропорционално делегиране права за намеса на държавните социални служби в семейството. По-пълно църковните Становища са представени в Приложение №3, тук ще дадем само обобщение.

Според светския хуманизъм, човекът всичко постига сам, защото зависи само от себе си и сам се ръководи, като се опира на собствения си разум. Проблемът е, че този човешки разум, на който се опира и уповава светският човек, и от който се ръководи в живота си, е замъглен от греха, затова решенията, които взема, и системите, които изгражда, водейки се само от своя разум и интереси, не могат да бъдат истински правилни и истински нравствени, защото се извършват под влияние на греха.

Днес на българското общество се предлага да приемем някои от европейските ценности, идеологии, модели и практики, които понякога не само се разминават с българските традиционни ценности, но и направо им противоречат. И определено, въпреки добрите си намерения, са против християнската истина и ценности, защото това е една хуманистична позиция и грижа. Грижа, която, като няма твърдата и единствено правилна основа – Бога и Божията истина, благодат и любов, не е ориентирана в правилната посока и не винаги помага, а често и вреди. Защото подходът е земен, човешки и плътски, и води до едно душевно хуманистично разбиране и мъдруване за това, какво точно е добро и полезно за човека.

Грижата за защита на жените от насилие, която е предмет на радикално новата Конвенция някак се разми и смеси с прокарване на съвсем различни „грижи”, понятия, подходи, положения и роли. Насилието въобще, независимо срещу кого, е проблем на

съвременното общество именно защото в него липсва любов към ближния. А любов към ближния липсва, защото в обществото няма място за Бога и липсва отношението и връзката с Него. Насилието е нарушение на християнската любов и нейно отрицание. И за да се борим с насилието, не трябва да атакуваме традиционното семейство и ценности, да ги заместваме с нещо друго – като хуманистични ценности и форми, а да погледнем в посока на духовно-нравственото образование и възпитание, като превенция на насилието. Промяна не на това, кой каква роля ще изпълнява в семейството, а на това - мъжът и жената да създадат единство, скрепено с любов, в която насилието няма място. Същото се отнася и за обществото – нито мъжът, нито жената изпълняват никакви роли, пък макар и социални. Човешките взаимоотношения не могат да се налагат от обществото като някакъв вид роли. Нормалните отношения между всички хора, независимо дали са мъже, жени или деца, трябва да се основават на взаимно уважение, доверие, зачитане личността на другия, или, да се основават преди всичко на любовта.

6.4. Резолюция на Европейския парламент за правилата за осигуряване на сексуалното и репродуктивното здраве от 24.06.2021г.

Тази резолюция за пореден път разкрива какви са секуларните европейски ценности, какво е разбирането на човешките права, на грижата и любовта към ближния. Такава е логиката на света – грижата за телесното здраве, за сметка на духовното. Препоръчва се сексуално образование още от детската градина, но не и духовно-нравствено и религиозно възпитание и образование. Децата се учат още от малки, че сексът и абортът са тяхно „човешко право“, и се възпитават не във въздържание и на правилни взаимоотношения, а на свобода в греха. Учат се на живот, подвластен на егото, удовлетворяване на амбиции, преследване на светски успехи, удоволствия и забавления, който е изпълнен със суета и в него няма място за Бога, няма и за ближния. Това е секуларното разбиране на любовта към ближния днес.

Повече за Резолюцията виж в Приложение №3.

7. Предизвикателствата, пред които са изправени днес Българската Православна Църква, християните и цялото българско общество

За да можем да изградим едно по-добро общество, е нужно духовно-нравствено просвещаване, възпитаване и израстване на българския народ. Нужно е още възстановяване на религиозното съзнание и живот на българите и възвръщане към вярата, Бога и Църквата.

7.1. Просвета – духовна и религиозна

Най-належащото, с което трябва да започне промяната на българското общество е просветата – духовна, религиозна и нравствена. За извършването на това трудно, но належащо и благодатно дело, са нужни усилията на цялата Църква – клир и миряни, на учители, богослови, на цялото общество. Трябва да се използват всички възможни нови съвременни средства за просвета, благовестене и катехизация, с които е толкова богат светът днес, но трябва да се обърнем и към миналото, и БПЦ да възстанови своята просветна и благотворителна мисия, която успешно е изпълнявала през вековете.

7.2. Стратегия за духовна просвета, катехизация и култура на БПЦ-БП

Пряк резултат от възраждането на просветната мисия на БПЦ, и в отговор на нуждата от духовна просвета и катехизация на българското общество, през 2012г. в Рилската света обител беше съставена Стратегия за духовна просвета, катехизация и култура на БПЦ-БП. Стратегия, която да противодейства на секуларизма, глобализацията, семейните и социални проблеми, проблемите на разцърковеността и бездуховността на съвременната култура, проблеми в сферата на духовния живот на обществото, и на духовно-просветния и културен църковен живот. Стратегия, която да доведе до духовно просвещаване и нравствено обновяване на българския народ.

На първо място е духовната просвета (катехизацията) на различните слоеве на обществото, с цел просвещаване с Божието слово и истините на християнската вяра, което да доведе до пълноценно участие в живота на Църквата, т.е. до въцърковяване. Всичко, от което се нуждае обществото ни днес – духовна просвета, духовно-нравствено и религиозно образование и възпитание, на децата, младежта, възрастните, както и на самите християни, е заложено в Стратегията на БПЦ. Нейното изпълнение е наше общо, съборно дело и нейният успех, зависи от всички нас.

По-подробно за Стратегията виж в Приложение №3.

III. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Днес в секуларното българско общество има недостатъчно разбиране относно същностните разлики между християнската любов към ближния и светския хуманизъм, които въпреки своята насоченост към човека, имат различен контекст и проявяват две различни отношения спрямо него.

За да се изведат същностните различия между християнската любов към ближния и съвременната светска хуманистична любов, в началото на изследването се очерта теоретично понятието „християнска любов към ближния”, като се разкри нейния богословско-етически и социален характер. Посочи се, че християнската любов

идва от Бога и е Божи благодатен дар, и по своя произход и съдържание не е земна и плътска, а небесна, духовна и божествена. Християнската любов към ближния се извършва в името на Бога, и обхваща всички хора, без разлика от вяра, пол, образование, материално или обществено положение. Нейната цел е двойна: от една страна добруване в земния живот, духовно-нравствено усъвършенстване, общение в любов с Бога и другите хора, а от друга – постигане на спасение и вечен живот в Царството Божие. Именно в това е силата на християнската любов – тя обхваща, изпълва и ръководи земния живот на човека, чиито дела определят вечния, който би бил немислим без любов.

Под влияние на греха, човекът се отделя от Бога и се обръща към света, от духовен става плътски, и под въздействието на гордостта и суетата, вместо в Бога, започва да вярва само в себе си и да се уповава на собствения си, замъглен от греха разум. Смяната на посоката и обекта на вярата, и обръщането от Бога към човека, логично води и до промяна на посоката и съдържанието на любовта. Така се ражда светският хуманизъм, любов от човека, в името на човека, (но без Бога), който разглежда човека в неговата самодостатъчност, и го възприема като мярка за всички неща, насочен към временния живот и земното благополучие, и със стремеж към задоволяване на консуматорския стил на живот. Без Божията благодатна помощ, човекът постепенно подменя божественото съдържание на любовта със светско, и я насочва – от Бога и ближния – към себе си и света, с неговите материални преходни блага. Така тя от духовна и възвишена, изпълвайки се с човешки страсти, се превръща в светолюбие и самолюбие, и чрез нея човекът се стреми към задоволяване на плътските си потребности и пороци, към собствения интерес и благо, забравяйки и Бога, и ближния.

В секуларното общество християнската любов към ближния се замества със светска хуманистична любов, която често е изпълнена със страстите – егоизъм, корист, алчност, завист, гордост, сластолюбие, властолюбие, себелюбие, суета, лицемерие. Това е съвременният секуларен контекст, който повлиява ценностната система и влияе върху съдържанието, което се влага в любовта и тя става краткотрайна, променлива и избирателна, като с нея често се търси някаква полза, отплата или похвала. В отношенията между хората започват да се проявяват от една страна – безучастност, безразличие и равнодушие към нуждите на другите хора, от друга – враждебност, злоба, агресия, жестокосърдечие и насилие, като другият вече не е ближен, а враг. А в любовта, която проявяваме към най-близките си хора, често водещо е желанието за

притежание, т.е. обичаме другия заради себе си, заради това, което получаваме от него, а не поради неговата личност. Без единствено правилната основа – Бога, започваме да обичаме по човешки – с любов, в която са намерили място и грехът, и злото, и собствените ни желания и страсти. Промяната на любовта логично довежда до промяна на човешките взаимоотношения, на човешкия живот, а от там до промяна и упадък на обществото.

В хода на изследването се анализираха причините, довели до духовно-нравственото състояние и проблеми на българското общество, които накратко са:

1. Премахването на религиозното образование и възпитание от българското училище и налагането на светското атеистично образование и материалистическо възпитание, води до религиозна непросветеност, нравствено, ценностно и духовно обедняване.

2. Секуларизирането на семейството и откъсването му от Бога, довежда до промяна на отношението към брачната институция, до постепенното разпадане на семейството, като традиционна ценност, и превръщането му във формално съжителство на двама души. В секуларното семейство, ориентирано към светските материални ценности, настъпва промяна на брачните взаимоотношения и пренасочване на неговата основна цел – постигане на духовно-нравствено съвършенство и взаимно спасение, посредством взаимна любов и служение един на друг – към постигане на временно светско благополучие и светски наслади. В тази посока е ориентирано и възпитанието на децата – възпитание в светските морални принципи и с материалистична насоченост. Резултатът е израстване на младеж, която няма духовно-нравствен образец и идеал за следване, и която не намира отговор на своите морални проблеми и духовни потребности. Формиране на общество със секуларен миросглед и ценности, духовно непросветено, религиозно неграмотно и нравствено бедно.

3. Секуларизирането на социалното милосърдие и преминаването на социалните грижи за нуждаещите се в ръцете на държавата, води до спиране на организираното истинско милосърдие и адекватна човеколюбива грижа, и превръщането ѝ във формална „грижа“ по задължение – безлична, дистанцирана, недостатъчна, без съпричастност, а определена със закон. Резултатът е – голяма част от българското общество днес (нашите ближни), са страдащи, нуждаещи се, изоставени, с увреждания, или „социално слаби“. Очакващи милост, любов, грижа и помощ, от държавата, от обществото, от всеки един от нас.

4. Прекъсването на връзката с Църквата и Бога, промяната на религиозността на българския народ и унищожаването на религиозното му съзнание, е предпоставка за появата на секуларизирана религиозност, секуларна вяра и секуларна любов.

Тези причини до голяма степен са последици от тоталитарното комунистическо управление и неговата целенасочена политика за унищожаване на религията, вярата и Църквата, на християнските нравствени ценности и добродетели, и налагане на атеизма и материализма на българското общество. И последвалите 30 години на преход – от комунизъм към демокрация, не успяха съществено да променят духовно-нравственото състояние на обществото ни, дори обратното, все по-силното осветскостяване на обществото поражда все по-големи и тревожни проблеми.

В хода на изследването се очертаха няколко основни проблема, това са:

Отделянето на българския народ от Бога и Неговата благодат; намаляването и секуларизирането на религиозността и вярата, и неприемането ѝ като начин на живот; промяната на съдържанието на християнската любов към ближния със светско; духовната и религиозно-нравствена непросветеност на българския народ. От тези основни проблеми произтичат всички останали съществуващи проблеми, и те илюстрират най-важното, което е необходимо за човека – отношението към Бога и връзката с Него чрез делата на вярата и любовта, които от своя страна определят и изграждат съдържанието на целия ни живот. И когато това отношение е нарушено или прекъснато, се нарушава екзистенциалната ни същност и това необходимо поражда всички останали проблеми, кризи и сътресения в обществото ни.

Пътят за решаване на посочените проблеми и за излизане от тежката духовно-нравствена ситуация, в която се намира съвременното българско общество е само един – обръщане към Бога. Само с Божията благодатна помощ и нашите всеобщи усилия, можем да постигнем така нужната ни промяна. На първо място – любовта да възвърне своето божествено съдържание, и да стане пак основа и сърцевина на човешкия живот, да се промени мисленето и отношенията ни, а от там и всичко останало в обществото. Семейството да преоткрие верността и доверието, да се укрепи и сплоти. Училището да стане пак средище на духовна просвета и да растат децата ни здрави, не само телесно, но преди всичко духовно, изграждайки правилна ценностна система и нравствени добродетели, в която агресията и насилието нямат място, а само любовта. Социалните грижи за нуждаещите се да възвърнат своето човеколюбие и да станат милосърдно служение на ближните. Да започнат политиците да мислят първо за народа, и така да спрат скандалите, кризите, корупцията, протестите.

Църквата, отчитайки показаните проблеми на съвременното българско общество, насочва своя отговор на предизвикателствата на разцърковеното, секуларизирано, материалистично и бездуховно общество, именно в посока на духовната просвета, като приема „Стратегия за духовна просвета, катехизация и култура на БПЦ-БП”. Стратегия, която да работи за духовното просвещаване, израстване и обръщане на българския народ – от светското и материалното, към духовното и божественото. Нейната цел е религиозна и духовно-нравствена просвета на всички нива – деца, младежи, възрастни, както и на самите християни. Възпитаване, образование и духовно ръководство в християнския живот. Въцърковяване на обществото, като противодействие на секуларизма, духовно-нравствено оздравяване и преобразяване. Тази Стратегия на Църквата е особено актуална в момента за нашето общество, което е обхванато от многобройни кризи, тъй като съдържа най-важните мерки за неговото събуждане, промяна и спасение. Остава единствено решенията да се превъплътят в действия, от всички нас, които принадлежим към Църквата – духовници, миряни, богослови. Защото това е пътят за промяна на обществото ни – просвещаване, обръщане към Бога и приемане на Неговата безкрайна милост и любов.

IV. ПРИЛОЖЕНИЯ

В дисертационното изследване са предложени три Приложения:

1. Приложение №1 е Сравнителна таблица с представяне ценностната структура и прояви на християнската любов към ближния, съпоставени към някои прояви на светската хуманистична любов в секуларен контекст.

2. Приложение №2 представя Емпирични изследвания и Статистически данни, илюстриращи ценностите и промяната на религиозността на българите през периода 1990 – 2020г.

3. Приложение №3 предлага Църковни Становища и документи, изразяващи позицията на БПЦ към съвременните секуларни хуманистични идеологии, разбирания, стратегии и политики. Както и Стратегия на БПЦ за решаване на духовно-нравствените проблеми на българското общество.

V. НАУЧНИ ПРИНОСИ

1. Първи опит в българското богословие за богословско-етическо изследване на актуалното състояние на християнската любов към ближния в български контекст.

2. Осъществяване на богословско-етически сравнителен анализ между християнската любов към ближния и съвременния светски хуманизъм; извеждане и анализ на проблемите, които са резултат от секуларното разбиране на любовта по отношение на семейството, училището и обществените отношения.

3. Предлага опит за изграждане на систематичен подход за обобщаване на емпирични данни от социологични изследвания на ценностните нагласи в българското общество, което е от полза за богословските изследвания в областта на християнската етика.

VI. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. „Християнската любов като евангелска добродетел в богословско-етическите трудове на проф. д-р Иван Панчовски”. – В: Богословското творчество на професор Иван Панчовски и духовно-просветната традиция на Българската Православна Църква. УИ „Св. Климент Охридски”, С., 2018г., с. 127-132.

2. „Грижата и служението на ближния като проява на християнската любов в съвременното секуларно общество”. – В: Православие – традиция и съвременност. Том 6, Пловдив, 2020г., с. 37-51.

3. „Пандемията днес – един болезнен, но толкова необходим урок по християнска любов”. – В: Сборник доклади от годишна университетска научна конференция. Том 2, Научно направление „Педагогически и хуманитарни науки”, ВТ, 2020г., с. 86-92.

4. „Християнската любов към ближния в служението на Църквата”. – В: Свидетелство, служение и богослужение на Църквата. Сборник статии, съставител Иво Янев, УИ „Св. Климент Охридски”, С., 2021г., с. 190-199.

5. „Ролята на религиозното образование за възпитание на младите хора в християнските нравствени ценности и добродетели”. – В: Богословска мисъл, бр. 2/2018г., с. 149-155.